

Els contes valencians
de González Martí

per

Carles Salvador

Els contes valencians

de González Martí

Conferència pronunciada el dia 14 de
gener de 1949 per Carles Salvador, Presi-
dent de la Secció de Literatura i Filologia
de la Societat d'Amadors de les Glòries
Valencianes

«Lo Rat Penat»

i ampliada en 1951.

La novel·lística valenciana contemporània (1)

Digna Presidència,
Senyors,
Senyors:

Un fet insòlit s'ha produït en la història de les lletres valencianes, un fet que no s'ha remarcat tant com mereix i que és necessari que alqui el faça patent per tal que el públic valencià en general se n'adone. Es tracta de la publicació de les tres unitats de "Contes del pla i de la Muntanya" de don Mameu González Martí, qui, quan escrivia la primera a Madrid, en plena guerra civil, estava ben lluny de pensar que tornaria a ser president d'aquesta societat que ens acobla a ell i a nosaltres.

Quan publicà el seu primer volum de Contes, en 1947, ja ens adonàvem de la importància cabdal que tenia el retornar a la prosa, a la prosa literària, quan ja els lectors de valencià estaven una mica cansats

(2)
de vore als aparadors de les llibreries nous volums de versos, perquè anaven succeint-se els uns als altres, i que semblava que sense remei, el cas és a dir, sense que unes altres maneres de manifestacions literàries començaren a aparèixer. Aleshores vam escriure que calia llançar les campanes al vol, amb aquestes paraules.

« Si nosaltres tinguérem autoritat per a fer tal cosa, manaríem fer aquests dies un vol general de campanes, no solsment a la ciutat, ans a tot el Regne. No un vol de campanes metafòric, sino real i efectiu. I fóra per a celebrar i honorar l'aparició, la publicació dels unit contes de valenciana prosa que ha produït la ben trempada ploma de don Marnel Gonzàlez Martí, volum titulat « De la València Medieval. Contes del pla i de la muntanya ». il·lustrat profusament per Dubon. »

« I perquè cal assenyalar com a aconteximent l'edició d'aquest llibre? i Quina importància té si és una obra d'imaginació,

un producte netament literari? Doncs per això mateix, per ser una obra de literatura, de les que tant escassegen en l'actualitat. (Cal no oblidar que des de 1936 no s'han publicat llibres de prosa literària valenciana. El darrer fou un sermóari de Sant Vicent Ferrer, el primer després del llarg descans és el de contes ambientats en la València medieval que ens ocupa). »

« Perquè fins avui, i des de la terminació de la guerra, se succeïen les edicions de llibres de versos valencians d'escàs nombre de pàgines. I aquestes edicions eren tan escasses, que ni els rimadors podien presentar un corpus poètic d'alguna ambició, ni els lectors podien asabonar llargament continguts considerables. Per una altra part, el poeta demanava a la publicitat els poemes concebuts i resoltos feia ja molts anys. De tal manera que la poesia impresa darrerament no respon a la producció actual dels poetes més actius. »

« I ara, de sobte, sense que precedís la convenient revista de contes i novel·letes que en altres èpoques despertaven vocacions, incitaven

(4)

proxistes i desvetlaven apetències lectores de major volum; ara, quan semblava que la prosa valenciana estava relegada, arraconada, oblidada per molta gent, arriba a les nostres mans una sèrie de unit contes ben escrits, apropiadament il·lustrats, correctament impresos. »

« i No és per a llençar les campanes al vol si don Manuel González Martí ha tramat unit obres mestres amb més vida que retòrica; però amb la retòrica necessària per a obtenir el títol d'escriptor, de contista, de literat valencià? Perquè els seus contes — i els analistes, els crítics, ens diran si efectivament són tot contes o si en el llibre hi ha també novel·les, que també podria ser — són producte del coneixement que ell té del cor humà, de les passions, de la vida. De la vida que tots vivim però que no tots observem i captem igualment i de la vida que aprenem en els llibres i en tota mena de documents. »

Han passat els mesos i no ens cal rectificar ni una línia. És més; caldria, en haver-se publicat el segon volum, la segona unitena de contes de don Manuel, i la tercera,

haver repetit l'honorific volteig general de campanes.

Perquè si no estem sobrats de poetes, de bons poetes valencians, és clar, de prosistes estem molt més mancats. I és que la prosa costa més de fer que no el vers. Generalment el públic no escriptor, even el contrari: que escriure en vers, en bon vers, és més difícil que escriure en prosa, en bona prosa. El poeta rimador produeix d'una manera que podríem dir fisiològica, encara en el cas que produeixca treballosament, lentament, amb dolor. El poeta, el bon poeta, si posseïx l'idioma, per aquella gràcia alada que Déu li ha donat, va escrivint, va produint els seus poemes amb una febre ultraterrena, que alguns anomenen inspiració com si un àngel, el seu àngel, li dictara a les oïdes els versos perfectes amb el ritme, amb la musicalitat pertinent, amb la ritma coronadora de l'obra perfecta. I, aïí ran la inferioritat, en desaparèixer el raig de la font inspiradora, en absentar-se l'àngel que dictava o bé en emmurdrir l'àngel, el poeta termina el poema, l'obra literària. En no haver res més a dir, deixa la ploma i el càntic és terminat. No manca res perquè el que calia fer, fet està.

L'obra literària en prosa, no. Abans de començar-la, el cantista, el novel·lista, ha de saber

No en ha d'anar i per en ha danar. Ha de
 tenir una anècdota, o moltes anècdotes; ha de tenir
 un o més personatges; ha de crear un escenari,
 un ambient, un espai. El poeta si és un realista,
 un impressionista, un descriptiu, tot ho té fora d'ell,
 d'avant d'ell i no li cal sino copiar. ~~El és un~~
~~subrealista, un impressionista,~~ Li és un subrealista,
 un introspectiu, no li cal sino confessar. Tot ho té
 dins d'ell. No li cal sino transcriure. El novel·lista
 és un inventor. El poeta és un relator o un delator.
 El novel·lista crea. El poeta està creat. Novel·lar
 és oficiar. Versificar és deixar apleuar l'esperit. La
 novel·la és un producte artístic, és un producte
 d'artifici, és a dir, artificial. Versificar, poètica-
 ment, és un producte natural. En totes les litera-
 tures apareix primer el poeta; després el prosista.
 A València, escumfina la regla, una vegada més.
 Els trobadors inicien la nostra literatura. La ma-
 teixa Crònica del Rei En Jaume I està plena de
 fragments en vers si és que tota ella no fou, en
 inici, escrita en vers. El nostre primer renaixen-
 tista, Tamar Vilarròis escriu en vers; el nostre pa-
 triarca de les lletres Teodor Glorete, és un poeta.
 I ara, en aquesta tercera etapa renaixentista, en
 l'etapa actual, que comença després de la guerra,
 la producció versificada és major que la prosista.

¿bé; en aparéixer la prosa en aquesta tercera época del Renaixement literari ho fa amb tota dignitat. ho fa com poden comprovar els lectors en les tres unitates de contes de don Manuel González Martí.

Però és que aquests vint-i-quatre contes són un producte esporàdic? ho hi ha res anterior que explique la normal aparició d'aquest tan notable prosista?

Hi ha, efectivament, novel·listes, contistes, literats que han produït estimables obres en prosa. Hi ha aquelles tres esponsoroses èpoques, en els darrers temps, de producció prosística. Les dues d'El Cuento del Diumenche (1); i la tercera, la de la Nostra Novel·la, (2) apart d'altres col·leccions que no han tingut una vida tan pròspera o que per causes que no cal analitzar, no han influït tant els escriptors i el públic lector. En aquestes col·leccions primeres han publicat contes i novel·letes un gran nombre d'autors; però són pocs els que han persistit i menys els que han arribat a fer-se un nom com a prosistes. Tots o quasi bé tots els poetes i molts erudits i periodistes han provat fortuna en la novel·la curta o en el conte. Alguns triaunfaren com Morales Ganmartín en Cadiveta d'or; Josep Maria Esteve Victòria, en El milacre de l'Amor i de les flors.

Però la novel·la llarga o el volum de contes (8 de gruix considerable no ha estat un fet normal com ho eren aquelles obretes que setmanalment adquiria el lector valencià, avid de prosa literària.

No obstant en els darrers vint-i-cinc anys han produït assaigs de creació una dotzena d'escriptors. Chavarrí amb els seus Cuentos lírics ens dona un bell volum que seguirà amb un de croquis, de l'Horta i de la Muntanya; i un altre, Proses de viatge, en els que la imaginació s'alía amb la descripció.

Deixant de banda Cocarroats de Muñoz Barrachina, una novel·la de costums valencians La pan dels pobles de Víctor Navarro i Reig novel·la filla d'aquella escola naturalista amb que el castella Felipe Trigo obtingué una fama tan popular com efímera, arribem a Gol de València de Baltasar Bonet Bluesma qui escriu unes memòries infantils molt reeixides dignes d'una acurada revisió després de la qual podríem tindre un excel·lent llibre de prosa.

En Mits d'hivern de Puig Espert hi ha la tragèdia del camp valencià que es despobla per causa de manca de pluges; Fantrobada de Glorià Gales Boli és un llibre castellanenc de mèrits en la descripció i Cuentos per a als meus ~~chiquets~~ de Pla Mompó interessa més

per les anècdotes que pel llenguatge puix que és una producció que apareix quan la prosa va assolint una perfecció estimable com ho demostren els volums Icar o la Impotència de Peruchó d'ambient europeu, El cavaller del Dubte de Carreres i Calatruyud que és la novel·la valenciana dels intel·lectuals i de l'aristocràcia i Contes per als infants aplec folklòric de les terres del Nord, traducció de Joaquim Reig puix amb aquest volum feia entrar a la literatura valenciana uns aires nous i dignes d'imitació.

Mores novel·les traduïdes així mateix però del castellà, per Miquel Duran de València, ben conegudes perquè elles ja eren famoses, La Barraca i Flor i Maig de Blasco Ibáñez, ens demostren com l'expressió vernàcula feia guanyar matissos a aquestes dues obres que havien estat pensades pel seu autor.

De Castelló ens vindrà aquella magnífica novel·la de cavalleries rustiques, Tombatossals, de Pasqual Tirado, que no ha estat prou lloada, potser perquè no ha estat prou estudiada, que porta un valencià riquíssim de lexicografia i de girs i modismes, popular i viu, brillant i fresc com el mateix argument del llibre. Pasqual Tirado, ens donà després,

un aplec de contalles, De la mena garbera successor de la serra magnífica novel·la. Emparentat amb aquests volums és el de don Àngel Chánchez Gosalbo, Bolanquera de dimonis, al qual volum ens haurem de referir més avant.

La prosa novel·lística valenciana havia de triomfar en la present renaixença i aquesta glòria l'ha aconseguida Ernest Martí Ferrando amb Vida d'Infant, El forrant i l'enamurada ^{Primavera inquieta} i sobre tot amb Una dona s'atura en el camí. Aquest brillantíssim escriptor unit a l'interès de l'acció, una sensibilitat molt fina i delicada i una prosa perfecta. És, al nostre entendre, el prosista valencià més recídit del segle en quant a la qualitat i la quantitat d'obra feta. Ara, darrerament, després d'aconseguir el Premi Creixell, el màxim que es cunseixit a la novel·la en la nostra llengua, el seu cor s'ha decantat cap als estudis historiogràfics en triomfar igualment.

Es produí la guerra. Es deixa de publicar. Van passant anys i ara l'un, després un altre, els poetes van donant fe de

vida. I, repetim, de sobte apareix a la llum pública la primera unitat de Centes del pla i de la muntanya. ¿Com ha estat això? L'autor els havia escrit durant la guerra a Madrid quan estava voluntària i forçosament - valga la paradoxa - confinat en la capital d'Espanya on haque de marxar, amb gran dolor, abandonant sa pròpia llar, fugint de la mort. En aquelles hores de confinament l'escriptor que hi havia adins d'ell mateix escolta les veus de l'home que enyorava València, que recordava personatges i històries dels nostres segles medievals i amb tota naturalitat en posar-se a escriure el primer cente ho feu en valenciana llengua.

(1).- El cuento del Diumenge, semanari il·lustrat dirigit per Glis Bernat. València 9 de Agost de 1908. Publica el 51 i darrer número, el 24 de juliol de 1909. Torna a publicar-se, dirigit per Vicent M. Carceller, en 4 de Gener de 1914 essent el darrer número el 366 a València a 10 d'abril de 1921.

(2).- Nostra Novela, Revista Literària Popular, dirigida per Francesc Almelà i Vives. Comença a publicar-se a València el 17 de maig de 1930 essent el seu darrer número el 61, de l'11 de juliol de 1931.

Antecedents: "Els novis de la Penya Verda" i
"Volanquera de dimonis"

En l'aplec de contalles "Bolanquera de dimonis" hi ha un antecedent dels contes de don Mameu Gausaler Martí: és aquell en que l'acció d'un dels contes està situada en els temps medievals valencians. L'autor de la Bolanquera bé és sabut que és don Angel Sánchez Gosalbo, de Castelló, historiador, crític d'art, erudit, enamorat de les comarques castellonines. El seu llibre és de 1931. Poc abans s'havia publicat a Madrid, en castellà, un llibre sobre la Balma, Tres dias con los endemoniados de Prats i Beltrán, castelloní del Maestrat. Fou un reportatge que obtingué un gros èxit de públic el contingut del qual causà estupor a tota Espanya i fins a l'estranger. Era una visió parcial de la famosa romeria al santuari de la Balma de Zorita, era una obra feta expressament, volguéssim dir - ho sabem d'una manera certa - des d'un punt de vista personal, periodístic i espectacular.

Bolanquera de dimonis que és una rèplica al llibre de Prats i Beltrán comença amb una novel·leta titulada El casament

del dimoni de Zorita. Sanchez Gosalbo es pren els desgraciats que busquen la salut del cos per la intervenció de la Verge, des d'un punt de mira més dolç. El romiatge dels malalts és secular; en les creences actuals sobre la miraculositat de la Verge es barregen, naturalment, antigues llegendes que han donat lloc a puè els folkloristes, literats i creients no fanàtics apusen llurs sentits percaçadors d'interessats estudis. I aquests estudis mouen don Angel Sanchez Gosalbo: visita la Balma, despulla la imatge de les seues robes per i rota les faldilles acampanades s'amaga una escultura romànica, o bé gòtica, o bé xurriqueresca. Observa de ben prop els malalts, però no s'indigna; ans troba una frase bella per a l'esperituda que ja n pits en l'aire davant de l'altar: "sembla una estàtua plena d'hel·lènica bellesa", diu. I és que, com hem anonat, unes altres facetes mouen l'interès de l'escriptor.

El volum és un llibre de literatura, però no ben bé de literatura. És un recull de contes, narracions, viatges, investigació artística, tot en una peça. Influència o inspiració, acompanyada d'història, llegenda i arqueologia. Quin uns quants treballs units quasi bé per

(14)
l'aparició constant de diminutius i per la unitat
del llenguatge.

El valencià de don Angel Clancher és fill de
Castelló i té la sentor de les herbes del Maestrat,
té el color del nostre cel i algunes vegades és as-
pru com aquestes muntanyes d'altíssims espa-
dats i de barrancs profundíssims. Podria fer-se-
li el retret d'usar un valencià comarcal si Valen-
cia no estigués mancada d'autors que posen
sobre llurs espatles la feina de fer circular l'e-
norme cabal de llengua viva que es perdria
de no anar prompte al corrent del llibre ben
escrit. A més, el comarcalisme lingüístic en
obres com aquesta, plena de pàgines costumistes,
és una virtut. Al costat de les diverses valors hi
ha la del llenguatge que, per ser el Maestrat
una de les comarques valencianes on millor
es conserva, resulta a través de l'obra un in-
tari de paraules molt encertadament usa-
des, dignes de ser recollides per altres comar-
ques per a engrandir - tasca dels literats - el
nostre bell parlar.

Bolangerera de diminutius a més a
més d'El casament del dimoni de Zorita por-
ta La llegenda de la Verge, també sobre els
embornixats de la Balina. En color i forma

hi ha la preocupació dels marxants que trauen cap a terres estrangeres les obres arqueològiques de València, en minva diària del nostre patrimoni artístic. En La diableria del retaulle - i aci van l'antecedent de l'obra de don Manuel - hom conta la vida d'uns pintors quàtrecentistes vinculats a Sant Mateu, centre i escola de retaulistes de fama. Fa descripció de l'obrador de l'artista Pere Alemany i l'enumeració de les taules que el tal pintor deixà per tota la comarca; terres d'Aragó entren ja en els límits de la investigació artística.

I així, tot el volum. Amb les gràcies de l'amor diluïdes en cada narració on es recolza l'interès de les costalles, amors mes vegades felixos i altres vegades no tant.

Açò que em dit de l'obra de don Angel ho diem també de l'obra de don Manuel. I és que el ceramista, l'historiador, el crític d'art, l'erudit, s'ha manifestat artista del llenguatge, s'ha manifestat escriptor, novel·lista, cantista, sense perdre, ans al contrari, ninguna d'aquestes qualitats bàsiques per a la creació de les dues unitats de costalles esmentades.

Don Manuel és l'historiador de la ceràmica dels segles medievals. Per a historiar-la li ha calgut estudiar tots els aspectes de

l'època. Reis, cavallers, menestrals; ambient, costums; indumentària, institucions... Ajunten-li gust literari, imaginació creadora, possessió de les tècniques de l'escriptor i dels llenguatges viu i arcaic de València; ajunten-li amor a València i voluntat ensem i tindren l'escriptor que ens mancava puix que amb uns dotze mesos ha tret a l'apetència dels lectors setze contes medievals, setze interesantíssimes narracions valencianes fornides amb aquells elements que hem anotat.

Ens cal fer, però, un aclariment puix que de no fer-lo deitaviem de ser justs. Deixades així les coses podria semblar que l'obra de don Manuel no és prou original. I, certament, és ben original. Don Manuel i don Angel són dos estudiosos de les mateixes èpoques valencianes. No és estrany, doncs, que per a les seues obres literàries de creació s'hagen inspirat en una mateixa època: els segles XIVe, XVe i XVIe.

Però també no seriem justs si no recordàrem que don Manuel fa molts anys, en 1914, 17 abans de l'aparició de Bolanfesta de diuenis, publicà en el Cuento del Dumenche esmentat, una llegenda ambientada en el segle XVe on apareix un personatge, un pintor

els retauls del qual són famosos en la història de la pintura, quatrecentista: Yacomart (Yacob Marc). Estem parlant d'Els novios de la Penya Verda, que és un antecedent de l'antecedent de don Angel que havem estudiat amb anterioritat.

Aquesta centalla plena de poesia i d'aquell romanticisme ingenu que es viu a totes les èpoques forma part de la segona unitat dels Contes del pla i de la muntanya. En incloure-la, l'autor l'ha netejada, l'ha polida gramaticalment deixant-la, ja corregida, ben germana de les altres obres que li fan companyia. Per això el lector trobarà que el mot "novios", castellanisme frappant que ara els literats ja no admeten, s'ha transformat, ha estat substituït, en el mot "promesos" car a València, correctament dit, són "novis" - "novios" en castellà - els qui són casats de poc mentre que són dits "promesos" els amants que s'han promès, l'un a l'altre, donar-se en matrimoni. És a dir, els enamorats abans de casar-se són promesos i després de casats són novis, ço es, novells.

Aquesta depuració del títol es troba en tota la novel·leta amb la qual cosa guanya literàriament, avui que la literatura

18
valenciana ha estat molt millorada, — tre-
ballada, — perfeccionada.

¿Y l'argument? No cal. Diguem tan sols
que l'escenari és Morella; que el nucli són uns
amors tendres en la dama i interessats, de galan-
aventures, en ell; la intriga, un suposat i mis-
terios i miraculos advertiment d'una Verge
pintada per Jacob Marc; el desenllaç, l'enamo-
rament real i veridic del retaulista del segle
XVe que tant va treballar per a les esglésies de
les comarques castellanines. Els promesos de
la Penya Verda és un inoivable antecedent
de l'obra posterior de don Mameu. Totes les
proses d'ara estan en potencia en aquella pro-
sa que semblava no havia de tindre compa-
nyones i que, ja ho hem ~~dit~~ vist, al llarg dels
anys, després d'haver passat molta aigua pels
rivers de la nostra literatura renaixentista, per
una deïtes inexplicables reaccions de l'ànima
de tot bon valencià que es produïxen quan un
es creu en perill de mort, ve el retorn a la
terra nadiua, ve el retorn a la llengua ma-
terna. I aquella prosa que ha estat isolada
tant de temps avui viu a les pàgines del
llibre al costat d'unes germanes fresques

i joves, vestides com aquella i que parlen
 i que accionen com aquella. Els promesos
de la Penya Verda són l'antecedent d'aquestes
 narracions de 1947 i 1948 que, sense la Bo-
langera de don Angel, també les tendriem
 a les nostres mans tan ben il·lustrades, tan
 ben impreses, tan ben relligades, com fa
 molts anys no s'estilava en el llibre
 valencià.

2

El pla i la muntanya

(20)

El títol genèric de les tres unitats de contes de deu Manuel González Martí és d'allò més ambiciós que s'hi troba: Contes del pla i de la muntanya. (I diem tres unitats perquè si ara en són dues dins de poc en seran tres). Després de situar la sèria obra en el temps - De la València Medieval - els situa en l'espai: pla i muntanya. És a dir, en tot el nostre país, en tot el nostre Regne.

El pla és el Baix Maestrat, La Plana, l'Horta de València, la Ribera, la Marina... La muntanya és la comarca de Morella, l'Alt Maestrat, la comarca de Segorb, és la Serra Mariola...

Hi ha conte, com La calumnia de la veritat, que l'acció es desenvolupa tota ella en el pla, en la ciutat, en el Cap i Casal de València. Hi ha conte, com Penyarroja i Vallibona, que l'acció no és de la comarca morellana. Sense necessitat de llargues descripcions l'autor situa el lector en el lloc corresponent. No es complau a descriure paisatges, més bé la sèria ploma pretén en fer descripcions d'accions. És una

prosa viva, nerviosa, dinàmica, que ~~es~~ llegeix ⁽²¹⁾
ràpidament, però minuciosa i detallista. Quan
l'autor moralista és per interessos espirituals i fa
allavors una mica de filosofia: « De vegades
la vida de l'home se desenvolupa, no pels camins
que ell s'ha proposat, sinó pels que inopinada
i imperativament li marca el destí » « La mal
dat està ben repartida pel món i a tots ens per-
toquen les seues obres dolentes » « Veus dis-
tintes i complementàries, la de l'esquella i la
de l'aitada; les dues recreant la reflexió de
l'home; que ni la de l'aer ferint la terra
senyala els propers fruits per a la vida del cos,
el pa nostre de cada jorn, aquella és el carinyós
accent de la mare Esplèria, advertint-nos que
allí finish la vida terrenal, de prova i sacrifici,
senyalant el camí per a l'altra, la del descans
i el quic etern » Açò diu a tres passatges
distints i distants. Les moralitats no es fan
mai pesades, car les moralitats són, per al
lector, el resum no exprés de les centalles,
quan aquestes són, efectivament, contes i no no-
vel·les.

Les descripcions que fa González Ma-
rì són breus i molt ajustades. En L'Espaser,
quan aquest, després d'haver fet el seu assassinat

fuig, de València cap a la Ribera, « Para un instant, el pue necessitava per a reflexionar quina direcció pendre, i manamprenquè la caminata sense preocupar-se del menjar; la pena de la mort comesa l'ofegava; passà la modesta casa de recolliment de davant del convent de Sant Agustí. Quina veïta més llúida havia forjat el pare del mestre Francesc, per a tan car la capella de la Verge de Gràcia en l'església d'aquell convent; seguí avant; allà quedava la basílica de Sant Vicent de la Roda amb el monestir dels frares de Poblet de Catalunya... Avant!... sempre avant!... per sendes i camins polsosos a les nores dels quals s'alçaven barragues i cases de llanvança rodades de noveres, la del Polit, la de Cabanilles, la del Pouet, la del Migdia... Tot el sant dia acaminant! » (1)

Ara som dins la ciutat a darreries del segle XV. Ja urbanisació no és, certament, la d'ara, ni cosa semblant. Ha plogut, i plou encara, és un dels temporals que de tant en tant es fan patents a la ciutat:

« --- en el port feia dies que els vaixells que havien de dur a Sevilla

(1) Pàgs 21-22 del Volum I

l'expedició militar esperaven que el ploure
amainara per a fer-se a la mar; perque
mentres passava tot el que anem a resenyar,
un fort temporal d'aigua descarregava a mar,
els seus penyats riuols, convertint els carrers
de València en cabdalosos barrancs i les places
en xicotetes albuferes »

« Pareixia cosa estranya i com feta d'intent
que tots els arbells estigueren encapats, rebllits
de ferri i que els regidors no s'interessaven a
buidar aquelles basses tarquinoses »

« Totes les portes de carrer presentaven
posts, tapant els baixos de l'ingrés per a que
l'aigua no se n'entrara » (2)

En un altre conte, en « Anna al diable
i una altra a Déu » es fa la descripció de la
botadura d'una nau pesquera en « un dia
18 del mes d'abril de 1497 » el case de la qual
habia construït el calafater Cristòfol d'Estrep
qui tenia l'obrador en el carrer de les Barques
« Els armadors eren els germans Obensi i Ber-
nat Blanc, mariners molt rics que vivien vo-
ra la mar; en modestes barraques, a penes
un aplec de deu o dotze d'estes, obrades junt a
unes extenses plantacions de canyamel, que
per això tots anomenaven "El Canyamelar" »

---

(2) Pàg. 197 del Volum I

Es fa una llúida festa religiosa; el barri veí dels Peixcadors és present al voltant de l'església de la Bona Via. « Després de la festa de l'església, la cunitiva, en doble tirera i pas cerimonials, ixqué al carrer, baixà pel cantó de la Moreira i seguí a tot l'amplé del carrer de les Barques, net i curiós com no s'havia vist mai; perquè els aprendents de tots els tallers s'havien deixat el treball al migdia de la vespra, dedicant les hores de la vesprada a netejar el carrer de pedres voltes, omplir de terra els clots i engranar les basses tarquinoses; més que tot, les que sempre hi havia a l'entrada del carrer sense nom que tots anomenaven de les Granotes, per les cantures que per les nits armaven estos anfibis. »

« Fan una riota per a tots els desocupats que ho miraven veure com corrien i caçaven les granotes quan pegant bots se n'estien del tarquin en sentir la solida de la cabassada de terra. » (3)

Per « Na Carroça de Vilaraçut i el pastor cobler » hi ha l'aiguafort d'una placeta de la ciutat. La placeta se la mira Terrasset, un personatge infern i camperol, versolari que ha baixat al pla des de la muntanya.

« En rampre el dia a l'endemà, Terrasset saltà del llit, perquè la nit havia estat d'ensomni. »
 « se tirà al carrer, quedant-se plantat a la porta

de la "Glotgeta" i mirant-ho tot amb ficaci, (25)
com si fóra un gos de mostra »

« La placeta estava plena de venedors de les coses més estranyes per a ell, anunciant-les a crits, cridant com si anaven a repartir-les debades; i els albergs que la voltaven, tots obrien el seu ample finestral per a la venda; uns, de carn; altres, de vius, fins una fleca; i els carreers que a la placeta quiesc igualment dedicats estaven al comerç: de les flafades, de la sabateria dels xiquets, de les argenteries, fins de l'estamenyeria. » (4)

Parla de la "Glotgeta de l'oli" i de les quigoles que « son canons de pedra per a tirar al carrer l'aigua que s'arreplega en les tendrades quan plou » i Aquelles quigoles que « el poble les ha batejades amb els noms de l'"Engenari" i l'"Engenarieta" »

En « El geni ens acompanya fins la mort » fa una descripció de l'horta de Mislata: « Vicenteta arribà davant de la seua alqueria de l'horta de Mislata, dient sota el braç esquerre el pintat tabac de fusta, carregat fins el coromull de l'obra de cuina; de la taula, que arrematava d'escurar en l'aigua corrent de la riera de Benager que no llunyana d'aquella min de pan discorria; abundosa, sumpa, amb acauninar de veialesa, com rebuda de satisfacció per l'encomanda que duia de donar vida a jogades i més jogades de terra d'horta, en les que criaven les

verdures més gustoses i les fruites més dolces de tot el reialme de València.»

C'hi ha especificament aquesta vegetació?

« El caminal, no molt llarg, que des de la séquia anava fins a l'alqueria, semblava triomfal paradís, per a que per ell se recreava la regina propietària, guarints els costats amb frondosos arbres fruiters: albercoquers, cicerers i bresquillers, que a més de proporcionar vistosa tanca donava delitosa mitja ombra; plantes de frares i violes pistonejaven les vores del caminal i embannaven l'oreig.» (5)

En un altre indret ens parla de la mar, revolta, enfurismada, tempestuosa, que s'ençul les embarcacions. I també de la mar llissa, blava que esguarda el Rei N'Alfons el Magnànim des del finestral estant del castell de Jaeta: « El blan de les aigües de la mar, tan intensament blan que pareixia espès com gelavea (gelatina)» explica el mot antiquat, l'autor que escriu per a lectors d'ara.

I en altre lloc descriu el vestit dels camperols morellans del segle ~~XVe~~ que no és altre sino el que ha perdurat fins els començaments de ~~XVe~~: « El foraster duia camisa blanca de gran coll, pantaló de calçó curt de grovut drap negre; jaqueta d'igual drap i color; capell ample de grans ales i calçat amb abarques que amostraven les grovitudes calces de llana »

(5) Pàg. 327-328 vol. II

És aquest un personatge que devalla de la muntanya al pla en un dels contes on es conjuguen bellament els ambients que tractem de remarcar.

Perquè si el paisatge de la ciutat i de l'Horta és clar i ajustat el de la muntanya ho és també ni massa meticulós, ni massa prolíx.

Veien una ermita de la comarca Morellana: « La humil església i la torreta s'obraren cap a les primeries del segle XIII, justament l'any 1224, just al barranc dit de Marfullar, en el més abrupte de les terres valencianes; lloc frondós de carrasques i de pins, sembrat d'esculloses mates d'espígol, romer, farigola, timonet, poliol... que entre els castals i les pedres codisses creixien »

« Pegades a les "esquenes" de l'església, com a l'igual assequides a la vora fronterera del barranc, s'alçaven apujant-se fins el cel, corpulentes muntanyes rebhides d'argilaques i erices, els punxosos brots de les quals esgarraven els riuols que a elles s'acostaven en el seu accelerat pas, deixant engantats trossos d'ells, semblants a cotó en pèl o ve llens de corder ».

« L'església acollia en el seu interior una imatge de la Verge, molt antiga, xicoteta, de fang cuit; poguera ser que duta allí per l'Apostol

Quant Guillaume quan en terres hispàniques desembarcà, i després amagada per bons cristians, quan la invasió serraina fins fue a primeries de l'esmentat segle XIII es trobà en una d'aquelles complicades revoltes que oferien les muntanyes >> (6)

Així s'han unit poesia i erudició; una erudició històrica amostrada senzillament sense enfarfecs, agradosament, literàriament. Car els erudits, amb excepcions notables i no molt nombroses, ens tenen acostumats a donar-nos la seva saviduria amb una sequetat tota estranya al gust de les belles lletres. Però en aquests contes això no es repetix com vorem en estudiar els elements històrics que han estat emprats per a bastir l'obra.

En descriure la vida muntanyenca era fàcil tapetar amb escenes hivernenques en les que el fred i la neu són elements inseparables. En aquest capítol de « La Verge del Marfullar » un pastorot s'ha esgarriat en un javo de turbolina en fué el vent, la neu i les aravoques fan perdre l'esme fins a qui més coneix la muntanya. Ell mateix explica el que li ha passat:

« De sobte, tres de les ovelles, de les que me'n estimem, rodaven cap al cingle del Cudemnat; fûn una desgràcia!; però no era cosa de

deixar-les perdre, i desafiant la neu forta que
 aleshores ~~caia~~ caia, anàrem buscant llocs segurs per
 on no passàrem perill i poguérem abaixar al
 cim: tot el bestiar, arreplegat al nostre entorn, sub-
 mis, ens seguia, movent de quant en quant el cap
 per a ventar-se la neu que en ell se quedava;
 La fatiga era molta, pel treballós acaminar
 per alguns ventisquers on el toll de neu ~~amuntava~~
 muntava fins el genoll, perillant afonar-se en
 ell. >> (7)

Els pobles del Maestrat i els de la comar-
 ca Morellana solen ésser bastant primitius; la
 majoria són anteriors a la invasió àrab i per
 tant, enciglerats, posats al cim de les muntanyes.
 Aquesta situació geogràfica els dona - com tots
 sabem ja - una fesania especial, peculiar, molt
 diferent a la que tenen els pobles fundats amb
 posterioritat i col·locats a les valls, a les vessants
 de les muntanyes, vora dels rius o vora de la mar.

Heus ací un d'aquells poblets que trobem
 en un dels contes de Guisàler Martí:

44 Com una robusta herba que naiten-
 da junt al rierans que fa l'aigua d'un barranc
 als peus d'un alt angle i se va agafant a les
 roques aquelles per a enfilar-se cap

amunt i oferir-nos un pintoresc conjunt, el poble de Vallibona, en les muntanyes del Maestrat, obrà les primeres cases banyant els fonaments en les aigües del riu Cèrvol per a treballosament obrar altres cases més amunt, agafant-se a un alt desnivell, donant igualment la pintoresca impressió que estan fetes les unes damunt de les altres, en repetides tiberes, a qui a Vallibona se trasllada, per damunt d'un altre penyassegat fronterer al riu >>

« Ja dins del poble, les cases de cada carrer que donen les espatles al barranc són més baixes que les cases fronteres en el mateix carrer; i l'ample d'este sols permetix el pas d'una cavalleria carregada o dues persones juntes, amb unes costeres molt empinades i retorçudes per a pujar d'un carrer a l'altre. >>

« L'església, obrada a darreries del segle XIV, oferix a l'exterior un xicotet porxe amb un alt arc apuntat, per a des de la barana, recrear-se mirant el llunyà panorama del riu, amb roques, pins i herbes en el fons que des d'allí s'albirava >> (8)

I així com hem anotat espigolant

(31)
aquestes notes al llarg dels dos volums
podríem prendre moltes més, cosa que no fem
per no allargar massa aquesta part; però
quede ben patent que l'estil de don Manuel
no s'explaia en descripcions paisaístiques;
preferix la descripció del dinamisme i el
diàleg amb les quals dues coses veix en
absolut i fa que els ambients medievals ni
quen entesos i comprensos pels lectors d'ara,
esperits moderns que estimen més la mo-
lilitat de l'acció i de la gesticulació de la
conversa animada que no l'estil de la
literatura del segle passat, lent i reposat,
ple de divagacions morals, metafísiques,
o més de les descriptives de paisatges ex-
teriors.

2

No es pot fer literatura d'una època determinada si no es coneix a fons l'època sobre la qual es vol escriure. Es a dir, no es pot improvisar literatura d'ambient. Cal, per a tal cosa, tindre uns coneixements exactes de l'època en què els personatges han de moure's. No es prou anomenar la Glotja, el mestre Pere Compta i uns quants cognoms de famílies de cavallers il·lustres per a provocar un ambient; és menester alguna cosa més: conèixer la Història; haver llegit relacions, inventaris, escriptures, diètaris, cròniques, itineraris, haver fet interpretació de plànols i de tota manera de documents. Ni les armes, ni la indumentària, ni molts atifells d'aleshores són iguals als d'ara i no és possible fer obra perfecta sense una perfecta justesa dels elements integradors car tots els contes d'aquesta sèrie són com a cròniques novel·lades de successos dels segles medievals. Fins els personatges - com vorem més avant - no desentonen, tenen la mentalitat pròpia de l'època. No afirmem que tingueren una mentalitat distinta a la d'altres èpoques si no que els personatges reaccionen segons l'època en que viuen entenent, és clar, que els sentiments, les passions, les virtuts, els vicis, són de tots els llocs i de tots els segles.

Però essent això real, en cada època els homes han accionat i reaccionat d'una altra manera segons el temps i encara segons les latituds.

Aci els temes, les anècdotes que han servit per a presentar i moure els personatges són netament medievals. I alguns, històrics. D'ara en avant qui vulga tindre una visió viva, vívida de la València del segle XVe en el cas que se l'indigesten els llibres d'erudició plens de dates, notes àrides, vens antiquades amb grafies interessants solament als lingüistes, ha d'anar a aquestes pàgines i trobarà en elles tot quan desitja: història i arqueologia, costums i creïncies llegendàries, quadrets de vida valenciana, frescs i animats.

Trobarà vida perquè allò més interessant al lector mitjà són els assumptes, no les ràpides, però suficients, descripcions de palaus i castells i horts i finestral i apitradors i carrers, donat que aquestes notes són notes erudites que s'inclouen per a rituar la fable, la cuntalla, i queden al marge de la línia anecdòtica que és per a la literatura narrativa el que la melodia és per a l'obra musical.

En cada conte hi ha elements medievals. El Espaser comença en el carrer dels Manyans que encara subsistix - i aquesta és una de les altíssimes gràcies que s'hi contenen: que molts indrets de la

cintat (la Glotçeta de l'Oli, la Tapineria, l'Ermita de Sant Vicent de la Roqueta) encara els vivim; acaba en el Monestir de Valldigna quan aquest està ple de vitalitat; però ha passat per uns torments de llances en la replaça frontera del Palau del Reial, per una justa a tota ultrança amb espases a les mans, i per l'aventura d'uns cavallers assaltadors de carrins que preparen un robatori de joies a un cementeri de lloc sagrat.

Com estampes, naturalment, medievals que avui ens estranyaria more repetides en la vida quotidiana.

En L'obligació anual de la festa de la Verge hi ha una revel·lació dels moreses de la muntanya i uns ballesters que des de les muralles de Castellcím - que no és altre sino Morella - defenen l'infant que heroicament es fa amb la imatge de la Verge.

En El geni ens acompanya fins la mort es descriu el camp de la Boatella de la banda del riu allà on apareixia el drac alat que hagué de matar un valent joveset amb una astral i on els aventurers i malfactors i viciosos de l'època pub·lulques, no molt lluny del barri dels Peircadors, baraters i jugadors.

La cort d'Alfons el Magnànim amb les justes literàries i les menjades inacabables amb cavallers i damiselles.

els, poetes i escriptors, cortisans i diplomàtics; el bufó i les intriques es tot un quadre meravellós de realisme medieval.

I ara ens volem referir a tres aspectes més, específics de l'època, i que separarem dels històrics i llegendaris dels que ens ocuparem més endavant. Són: el sentiment religiós, la presència de jueus i serrans conversos i el concepte de l'honorabilitat.

Cada literatura té la seua manifestació mística en consonància amb l'ànima del poble - diu Pere Corominas en el "Sentimiento de la riqueza en Castilla". I és cert. I per ço mateix aquests contes de don Marnel González Martí haurien de ser construïts amb personatges de conviccions religioses i amb religiosos pel mig - frares i mongetes - desenvolupant activitats importants en les cantalles. I així al costat de Sant Vicent Ferrer tenim el Pare Gilabert Jofré. El primer en el miracle del Mocadoret i el segon en la fundació de l'Hospital dels Folls.

Religiositat hi ha en cada conte; i si hi ha un personatge avariciós que sembla oblidar les seues obligacions vers Déu i el proïsme, don Marnel posa al seu costat un altre personatge que farà fer justícia i restituir de la millor manera possible les riqueses mal adquirides i farà

per allò tan característic de l'època: la cons-
trucció d'una sepultura en el claustre gòtic del
nostre convent de Predicadors i que se celebre
una missa «mentres el món rija món» per
l'ànima d'aquell qui fou enganyat.

Es l'època d'aquesta manera de mani-
festacions religioses, és la mateixa època en la que
es gravava en les pedres més altes de les parets
de la Glotja destinada al comerç, que sempre ha
semblat una activitat molt unida, i massa, per
cert, a l'engany:

« Casa famosa soc, en quinze anys edifi-
cada. Compraticis, gosten i beuen quan ho és el
comerç que no porta l'engany en la paraula, que
no roba al proïsme i no li falta, que no dona
els seus diners amb usura. El mercader que
vein d'aquesta manera rebotarà en riqueses i
gojarà per darrerries la vida eterna»

La vida eterna! És l'ideal del cristià: mo-
rir amb la seguretat d'obtenir el cel després d'a-
questa vida; a tal cosa es dirigeix la seua religió.

I per aquest sentiment religiós indeclina-
ble i no mai afeblit els jueus i els moroscs de
l'època són menys preats cordialment. Es podran
tindre tractes amb ells si són homes de qualitat

i en tindran els reis i els cavallers. Però els jueus és una raça maledida que, com els moriscs, viuen apart dels cristians. Els seus barris són assaltats de tant en tant pel poble enfurismat per qualsevol motiu. En l'Edat Mitjana la condició social dels jueus és ínfima i degradada. Així apareixen en aquests contes: avars i rics i maledits i menyspreats.

I el sentiment de l'honorabilitat i com reacciona en les nostres terres en aquesta època medieval? L'honor tal com l'explica Quixotes Martí és prou distanciada de l'honor explicada per Calderón de la Barca, el dramaturg castellà.

Misser Glorens, el notari de Sea caita de l'anònim és comprensiu. Té el caràcter sencer, recte, justicier, enèrgic; però a l'hora de castigar castiga l'home que li robà l'honor. Per a la filla, l'oblit. Aquesta es fica monja. Els cabals del pare van a parar en deita testamentària a l'hospital d'innocents i folls. Tot molt segle XVI. És clar; aleshores, a València, la vida no és tan austera com a altres llocs de la península. Les altes classes socials influïdes per la cultura provençal, pel Renaixement,

per una vida més molla. Hi ha altivesa, hi ha rectitud, hi ha energia, és clar; però és una altra energia, una altra rectitud de criteri i una altra altivesa. Mor l'assaltador; la víctima, la dama, es rehabilitarà davant Déu en el retir conventual. I essent així ja és prou per a nosaltres mediterranis.

?

Crear amplis ambients medievals prescindint dels elements llegendaris fóra un contrasentit. Les llegendes han arribat als nostres dies i encara els nostres dies són productors de llegendes no obstant haver una instrucció científica originadora d'una altra cultura aixímateix científica. Però ni la ciència ho explica tot, ni avui ens volem explicar totes les coses rònegament per la ciència. Les llegendes tenen un fons poètic que va molt bé per a abeurar esperits simples i sembradors. Les llegendes, així, són precises per a la vida puix que també la vida és romà i poesia. I neixen les llegendes, i viatgen i es transformen les llegendes adaptant-se als països per on passen.

En els segles medievals les llegendes serien més nombroses que no ara. ¿Quantes no se n'hauran perdut? Altres, però, han arribat al nostre temps. Algunes, amb fesonomia d'històries reals i crues, com a anivellament de tantes històries que per inversemblants es donen

com a llegendes. De tot hi ha en els volums (39)
de contes que estem estudiant.

¿Qui no dirà que és una llegenda
el despoblament de Penyarroja, vora Marella,
i la seva repoblació pels fadrins de Vallibona
que prengueren nul·lers del poble veí? Hom
conta que els primitius romans, mancats de
dones, anaven a robar-ne i que aquestes, les sal-
tes, dones d'una tribu veïna, estimaren més els
nous marits que no els marits anteriors. Aqò
és en el temps de la pagania. En el segle
XVè en el que el robatori de persones no era
possible i encara menys que el robatori fóra
d'homes i fet per unes fadrines, les de Penyarro-
ja en aquest cas. No era possible i no ho fón.
Per això els fadrins de Vallibona hi anaven
cridats pel capellà, per mossen Brunyó, a un-
llerar en bloc, a repoblar el que una pesta
havia destruït. És una tradició que avui
es recorda i se celebra cada set anys amb
una rameria que va de l'un poble a l'altre
i que fa nit a la Mare de Déu de la
Font i que seguint el costum haurà de

repetir-se enguany, 1949, l'endemia del (40)
dia de l'Ascensió.

Però les llegendes autèntiques, que es troben en aquests contes són diverses i creen l'ambient medieval necessari. I les tradicions, tals com la del miracle del Mocadoret tan coneguda de tots el valencians perquè al racó que hi ha a mitjan carrer de la Tapi-neria encara se celebren anualment unes festes en recordació d'aquell final de sermó pronunciat per fra Vicent Ferrer, taurinarg, a la plaça del Mercat, en el que el seu mocador volà pels aires fins la casa d'una vídua pobre, na Bailona de la Genyera, malalta al llit i sense béns de fortuna.

En La Verge de Marfullar hi ha una campaneta que dirigeix ella tota sola enmig d'una borrasca de neu i que serveix per a orientar el pastoret perdut amb la ramera d'ovelles encim-gerades en els ventisquers.

Els personatges, en El judici de

Santa Marta, que ajuden Onofre de Peralta a recórrer depressa les terres valencianes per tal d'ésser dins el termini contingut a l'ermita de Santa Marta, són ben bé de llegenda. Els promessos de la Penya Verda està basada en una llegenda, i com a tal fou premiada l'any 1914, en un concurs. En La cova dels diamants de Castell de Cabres hi ha elements llegendaris, la "cova del Drac", el tresor amagat en la cova, l'animalo que no el deixa prendre i que cal matar... ¿no són elements llegendaris de tots els països?

El poble creu aquestes contalles esgarrifoses.
 « Es diu des de temps antics fins avui que dins (de la Cova del Drac) en les seues pregueres entranyes, hi ha un drac alat d'extraordinàries proporcions, que vola i en nits fosques com a gola de llap i furta les collites; té acorvadits tots els habitants de l'extensa rodalia ».

« Es conta que un cert dia i que volant amb unes ales grans, puntoses i peludes, que tapaven el sol i s'allunjava fins a perdre's de vista »
 ¿ No és aquest l'animalo dels contes infantils, el mateix que apareix a tantes coves on hi

ha terors amagats a tots els indrets del món? (42)
Així, doncs, no és gens estrany que la castalla rica
també del Maestrat i que don Marnel l'haja apro-
fitat per al seu conte.

* Un animaló semblant amb ales de vampir,
és el que es "El geni ens acompanya fins la mort"
Donisiet mata en el riu de València, vestint una
forta armadura i portant als braços esquerre
un escut d'acer, lluent com un espill... És una
nova versió de la coneguda llegenda que el
poble ha cregut encarnada en l'anomenat "dra-
gó del Patriarca"... Una altra versió fira la
que Joanot Martorell reporta en el famós llibre
de cavalleries "Tirant lo Blanc"...

Am encert és, doncs, i gran, incloure algunes
llegendes en les pàgines d'aquests volums; els folklo-
ristes sabran destriar un per un els elements
legendaris de les escenes i dels relats
de creació personal, d'inspiració creada-
ra de l'autor, qui les ha encaixades subtil-
ment al llarg de les narracions, unes ve-
gades com a assumpte substancial del conte,
altres vegades com a element ornamental,

accessori; però necessari per a crear literariàment el clima medieval.

2

Els l'ectors d'aquestes obres de creació literària es troben de tant en tant amb la descripció, la transcripció, d'un gran nombre de fets històrics: els uns ja coneguts del gros públic i els altres, dels iniciats, dels afeccionats a l'erudició històrica i dels historiadors. L'envolupament de fets històrics amb els llegendaris dins l'ambient medieval produïx en la consciència del lector un estat de presència personal i, per tant, crea un clima de naturalitat i de realisme, una sincronisació entre lector i personatges. Els elements històrics dins la literatura de creació donen autenticitat i verisme a les contalles. La naturalitat d'una novel·la es basa en la possibilitat que en la vida succeïquen o hagen succeït aquelles coses que estan escrites. Això no vol dir que l'absurde no siga aprofitable per a la literatura; però l'absurde no crea naturalitat ni no és la naturalitat pròpia de la folia. Si el literat aprofitava la història com a element constructiu nove

(45)

l'història l'anècdota de creació pren volums de realitat; la verosimilitud es transforma en realisme; els personatges es transformen en persones de carn i ossos; la novel·la té ja un aire d'historicitat. Aleshores el lector pot tindre dubtes i preguntar-se: - i estic davant d'una història o d'un romanç?

En veritat les "històries novel·lades" poden ésser un bé i poden ésser un mal per al ~~lector~~ lector poc preparat, poc format, culturalment. Les "històries novel·lades" han tingut, tenen i, segurament, tindran sempre detractors acientats. Tindran, també, defensors a ultrança al menys, en els mateixos novel·listes que cultiven el gènere en els lectors addicts no massa exigents de l'exactitud històrica.

L'obra de Don Marnel no pot tindre l'enemiga d'aquell grup d'irreductibles historiciats, senzillament perquè no és feta d'històries novel·lades. Són contes amb elements històrics apurats l'un darrere de l'altre per a crear naturalitat i realisme. És una possible manera de fer, és un mitjà per a donar

l'història l'anècdota de creació pren volums de realitat i la verosimilitud es transforma en realisme; els personatges es transformen en persones de carn i ossos i la novel·la té ja un aire d'historicitat. Alleshores el lector pot tindre dubtes i preguntar-se: - ¿estic davant d'una història o d'un romans?

En veritat les "històries novel·lades" poden ésser un bé i poden ésser un mal per al ~~lector~~ lector poc preparat, poc format, culturalment.

Les "històries novel·lades" han tingut, tenen i, segurament, tindran sempre detractors acientiats. Tindran, també, defensors a ultrança al menys, en els mateixos novel·listes que cultiven el gènere i en els lectors addicts no massa exigents de l'exactitud històrica.

L'obra de Don Marnel no pot tindre l'enemiga d'aquell grup d'irreductibles historiciistes, senzillament perquè no és feta d'històries novel·lades. Són contes amb elements històrics aportats l'un darrere de l'altre per a crear naturalitat i realisme. És una possible manera de fer, és un mitjà per a donar

Consistència als personatges, és un camí per a fer entrar el lector culturalment preparat en el camp on es mouen les figures i és un mètode per a l'ensenyament de la Història valenciana a aquells que per una o altra causa la ignoren. Encantadora pedagogia, poètica i agradosa! Cada cent de d'aquests volums és una lliçó o una sèrie de lliçons d'història nostra que havem d'agrair al nostre escriptor. I les lliçons són nombroses.

Anar escorcollant pàgina a pàgina les notes històriques que s'hi contenen no és tasca per a aquest estudi que vol ser una visió de conjunt. Destriar les més conegudes o recitades de les que són producte d'investigació personal fóra encara massa carregós. Donar uns mostres espioplades ací i allí, a més de planer i congruent és deixar el camp obert al lector per a fer sabores les troballes.

Fin el contista en Una brometa
desgraciada del cuiner Robert de Col. la:

« Un dels més constants assistents a Tertúlies familiars i als menjars distingits - que el Rei Alfons III donava - era el lletrat en Cànon i en

Dret, els quals títols havia obtingut en les Universitats de Saragossa i Lleida, el canonge Alfons de Borja, rector que fou de la parròquia de Sant Nicolau de València, conceller, sempre atès d'Alfons III, qui corresponia als seus reveris obtenir per a ell el nomenament de bisbe de València, distinció rebuda en 1429, per haver lograt la renúncia del tingut per antipapa Muñoz, successor de Benedicte XIII ».

C'hi us sembla la manera històrica de presentar un personatge dins un conte? Qui en trobar-se amb aquest canonge no inventat, sino de carn i de passions i de talent i de virtuts que fou més tard el Papa Calixte III i que com a Papa tornaria a aparèixer en la narració, no es trobaria no es creuria posat entre persones reals i efectives, tots els altres personatges que pul-lulen pel conte? I a fe que n'hi ha de persones que han estat vivents a València, a Nàpols, a Roma...

I si del retrat històric saltem al paisatge històric urbà trobem en La caixa de l'anoçaner la següent explicació: « El casal pairal dels Rebollans s'alçava dominant tots els albercs, fins el dels Carròs, veïns en el recollit carrer

del Forn del Vidre, aixina apelat per tots, encara (48)
que cap manisseta fera semblant indicació, ja que
els vejadors medievals de la ciutat no havien pres
semblant acord; però havia donat lloc a tal qualifi-
ficatiu l'existència d'un forn per a fer vidre, justa-
ment tapial per mig del sumptuós palau dels Re-
bollons i en ell se feien, des de les grans marraines
per a vi o per a oli, fins les ampolles xicotetes per
a licors o per a essències».

Molt poca o nul·la haurà de ser la
imaginació del lector que en llegir les línies an-
teriors no veja com entren i ixen en el carrer
del Forn del Vidre els treballadors del forn, les mu-
les amb els arxadells carregats d'ampolles i ma-
rraines, les carretes amb els amples embalmes de
llenya baixa, els carros dels firaires traiguant els
productes de la indústria vidrera valenciana del
segle ~~the~~ XVI... i les mules dels cavallers, les
cadires de mà de les damiselles que van o
véhen als palaus dels nobles senyors del carrer
estret i allargassat.

Història, i no de la més divulgada,
és la que s'apren en Venut per amor. Tot el conte
és bastit en l'expedició marítima que fan els
valencians a Sevilla per ajudar el Rei Ferran
a la conquesta de Granada. La Corona d'Aragó

teria vaixells i s'hi aprofitaven per a fer un
mar d'expulsat els murros de l'Andalucía! Aques-
ta és una lliçó d'història que els lectors no assa-
bentats hauran d'agrair a don Manuel González

Martí.

En el capítol l'XI de Na Carroça i el
pastor cobler és l'epíleg de la novel·la. Fin
així: « El dia 20 del propi mes de setembre, el
rei En Joan I, no podent contindre l'acaparadora
força de les Corts: " Oïdes les dos parts a suplicació
de les Corts Generals " donà a la publicitat una cèdu-
la per la que se privava na Carroça de Vila-
raçut de l'habitació i familiaritat de la Casa
Reial, de la Reina i fins dels Infants »

Doncs bé; aquest paràgraf està redac-
tat tenint davant els Annals de la Corona d'A-
ragó, reportats per Jeroni Zurita, al volum II,
pàgina 395, segons una nota de l'autor. L'epí-
leg dona una certitud i un realisme a tota
la figura de la noble Na Carroça de Vilarracut,
la famosa dama de la Cort d'En Joan I, el nostre
Rei amador de la Poesia i de la Gentilesa.

¿ Per a què seguir? No ens cal am-
pliar l'espigoleig. Basten aquestes mostres. Els
dos volums de contes en van plens.

En iniciar la lectura de qualsevol dels Contes del pla i de la muntanya el lector s'a-
dona tot seguit de l'art de l'escriptor. Aquesta
prosa és planera i rica, retallada i substantiva,
elegant i culta. Hem dit, doncs, que estem lluny de
la prosa preciosista, conceptuosa i alambinada. No
és tampoc una prosa directa, periodística. És una
prosa manipulada amb art però amb una co-
rrecta naturalitat. Fent efectiva la paradoxa
d'Oscar Wilde: "la Natura copia l'Art", don
Mannel escriu els seus contes amb una natura-
litat artística.

Nosaltres diríem que el seu estil és el
d'un narrador. Sembla que don Mannel no
sigués sino un home que ha tingut dues vides: una
als temps medievals en el que ha estat observa-
dor directe d'aquella època i una altra ara,
al segle XX, en aquesta tercera renaixença de
les lletres valencianes, i que és ara quan narra
quan fa interessant i viva la crònica detallada,
però no massa, dels fets d'uns personatges
que amb ell viqueren.

La prosa de don Mannel no vol

ser clàssica i no ho és. Ens reporta uns (51)
ambients medievals amb un llenguatge d'a-
vui — i ja veurem quin és el llenguatge dels
contes en l'apartat següent —. Dir que la prosa
d'aquestes obres és natural i planera no és dir
enfemísticament que és vulgar, en el sentit pejo-
ratiu del mot. La prosa dels contes que estem
estudiant té la virtut, la força, de ser tal com
la produïx el poble quan conta, quan fa conta-
lles, passada pel sedàs de l'home cultivat.
És, senzillament, una prosa correcta.

Si haquírem de respondre ara a
la pregunta que és millor, generalisant, el na-
tural o l'artificial, ens caldria dir en rodo: —
l'artificial. L'home millora la Natura. El llen-
guatge literari és correcte quan està corregit per
l'escriptor, per l'orador, pel poeta. Així, duncs,
veiem, trobem, la prosa de don Mameel en
aquests contes: correcta, natural; però corregi-
da per la seua cultura, pel seu bon gust; és
a dir, per la seua estètica d'escriptor.

Hi ha en les seues proses més na-
rració que descripció. Les descripcions, al llarg
de les sis centes pàgines impreses, són nombro-
ses però curtes. No hi ha tirades descriptives a

la manera de Blasco Ibàñez, no és sec i 52
cantellut com Baroja; ni estilisant com Miró.
És viu, donant al diàleg l'amenitat de les esteses
vixcudes; no és tant detallista que hom pugui
dir-li miticulós. Don Marnel es queda en un
terme mig entre Blasco i Baroja. Té un estil
que podríem anomenar del pla i de la muntanya.
El Blasco és del pla, de l'Horta; Baroja
és de la muntanya, els contes de la València medieval
són del pla i de la muntanya ensems.
I no li és gens dolenta aquesta posició estètica
perquè no es gens rebuscada. Qui té a l'ànima
arrels pròpies que succeïen vitalitats del Mas-
trat i de la Ciutat de València be pot haver-se
creat, inconscientment o conscient, un estil entre
lluminós i acolorit i tendre, fill de les planúries
i un altre àrid i despullat i osut nat de les ~~serres~~
serres morellanes.

Es, naturalment, conseqüència del que
hem dit, un estil substantiu, és a dir, carregat
de mots, gramaticalment substantius. No és que
estigui inancat d'adjectivacions; però no matisa
abundosament, exageradament. Es queda en
aquella serenitat de llenguatge que tan difícil
és d'aconseguir.

Hi alguna vegada buscant les tres ⁽⁵³⁾
dimensions de les persones o dels objectes escriu
tres adjectius seguits: « Julià de la Vall gojava
de ser home sabut, docte, i a més, ric amb
centenars de bestiar llanars » (Vol. II, pàg. 105),
altres vegades din d'una mateixa persona,
en aquest cas Na Galarrina, que quan és vena,
fa, en els seus jocs amistosos de carrer, « els
papers de danzella, de servei, esclava o mon-
geta (Vol. II, pàg. 13) o també que estaven les « ca-
valleries molt ricament aparellades i preparades
de cordes, draps i fustes » (Vol. II, pàg. 191) o que «
Les notes que aleshores treia — Terrasset — a l'in-
strument, tenien cadències de tristor, tremolor i
enyors que impressionaven » (Vol. II, pàg. 275)
o d'algú: « Quin goig seria tornar a agenollar-
se — Porrinet — als seus peus, descansar els bra-
ços en els seus genolls i encantar-se mirant-
la de fit a fit!... » (Vol. II, pàg. 273). Aquestes ma-
tisacions no són rebuscades, no creen barro-
quisme i, per tant no són cansades. Tenen
la naturalitat de la conversa diària i
duren senzillament un to elegant a la pro-
sa cultivada de don Marnel que és possi-
ble que sense adonar-se haja vist rajar

clara i fresca la seua prosa, com tampoc (54)
no s'adona la font de com raja d'ella matei-
xa, fresca i clara, l'aigua que ens apaga la
set material en una umbria muntanyenca.

És una prosa viva. Aquesta vivor
té el seu entroncament en els mateixos temes
contistes; nombrosos personatges i diversitat d'es-
cenaris; acció i diàleg. El lector, en interessar-
se per les anècdotes, és arrambat pel corrent
de la contalla i va amb els protagonistes d'ocasió
d'allà, actua, s'apassiona, gesticula, parla,
sent i plora o riu amb les figures dels contes;
i com hi ha rapidesa, moviment, mutacions,
dinàmica, l'obra literària agafa els aires re-
tallats de la vida corrent i es torna viva
perquè té tots els encants de les coses vitendesques.
Qualsevol lector dels Contes del pla i de la
muntanya haurà comprovat com passen per
les pàgines dels llibres personatges ~~arrossegant~~
i més personatges, multitud de personatges
arrossegant cadascú d'ells les seues virtutats
o els seus vicis, els propis temperaments;

caràcters, les llurs vitalitats. Tots aquests ⁽⁵⁵⁾
motius de dinàmica literària es concreten
en els diàlegs que al llarg dels dos volums
estan magníficament basculats sense que
se sobreposen ni a les parts narratives,
ni a les descriptives. Hi ha un correcte
ordenament estètic pel qual podem dir que
l'estil de l'escriptor és el que més canvia
a la natura de l'obra.

7

L'idioma, per a l'escriptor, és l'eina de treball. Sense una franca possessió de la llengua amb la que hom vol escriure no hi ha possibilitat d'obra literària; per això qui més i millor posseïa un idioma major i més perfecte escriptor pot esdevenir. I a més a més: per aquesta causa, per la dificultat de posseir profundament un idioma que no siga el matern, es fa tan rar que alqui assolisca grans de notabilitat literària fent obra de creació en un idioma altre que el maternal. Contràriament: produir, fer literatura en la pròpia llengua encara que la possessió d'aquesta no siga absoluta — per la natural interferència d'una altra llengua, segona en aquest cas i germana, — és possible i encara d'una manera recitada perquè les arrels idiomàtiques vernacles arriben a tals pregoneres de la consciència que quan la inspiració les posa de rota els estrats més soterrats, d'allí, de la subconsciència, afloren els mots puríssims com uns diamants, del cor de la muntanya.

La formació dels peculiars llenguatges personals — i cadascú de nosaltres ens comunicarem

segons una manera pròpia — té com a base: els ⁽⁵⁷⁾
lenguatges matern i familiar i el del carrer, els
dels llibres literaris dels clàssics i el dels documents,
ni es tracta de persones cultivades, com en el cas pre-
sent, en el tan ample concepte d'erudició històrica.
Així el llenguatge personal usat per l'autor d'aquests
contes, que no se separa de la regla general, conté
un graciós a cobrament de classicisme i vulga-
risme, de parla de ciutat i de parla de mun-
tanya, és a dir, de parla morellana, de l'Alt
Maestrat.

Així al costat d'apitrador (part baixa de
la finestra on hom pot recolzar els braços), de
trajinar (transportar mercaderies d'un lloc a un
altre), d'esberles (trossos d'una cosa que es desprèn
per ésser trencada en el sentit de les fibres o segons
una línia mínima de resistència), de maragda
(pedra preciosa de color verd), de fossa (clot fet a
terra per enterrar-hi un mort) que veiem usa-
des a la literatura clàssica i que algunes enca-
ra són vives en un o en un altre lloc de la
nostra àrea lingüística, trobem mots com ma-
nisseta (rajola quadrada), galdivrot (galtada),
girabec (bascollada), destarifos (exageracions de

queixa, admiració, dolor), ficaci (entenenent, ⁽⁵⁸ seny), esglaiar (causar por per la imminència d'un perill, d'una desgràcia sobtada), escarotar-se (fer-se a estols, a grups - persones o animals -), abulumar (fer gros, voluminós, important alguna cosa), fleca (el lloc on es ven el pa del forn), bossa (espècie de saquet de tela, pell, etc. per a portar o guardar alguna cosa), rabera (conjunt d'ovelles, cabres, moltons, que fan pastura), bonicària (qualitat de bonic, boniquesa), veri (ràbia i també metzina), aquaitar (traure el cap, espionar, observar alqui reservadament) d'un ús corrent al Maestrat i no molt conegudes, corrents o vives a altres comarques valencianes. La llista que podria fer-se fora macabable...

Aquests acoblament de distintes sectors lingüístics dins el llenguatge literari que podríem dir standard, usat i conegut per tots els estaments, fa que aquests volums puguen anar a moltes mans, a molts lectors, i que cadascú d'ells hi descobrixa noves paraules que servirán per a enriquir la llengua standard tan convenient per a un ús de total extensió geogràfica i social.

?

Les "dones" dels contes

(59)

Quan l'escriptor ha creat la trama del roman i situa aquest en el temps i en l'espai té una part importantíssima de l'obra però no la té tota encara. Ha de crear els personatges que han d'anar d'acord amb l'acció dels mateixos: a una trama forta, vígorosa, cal uns personatges brans i geniïts. Les ànimes delicades i molt sensibles són bones per a unes accions febles o malaltisses. Hi ha el saber fer, la part d'ofici, la construcció, el saber encarar personatges de caràcter, de temperament diferent per a la creació de conflictes que augmenten l'interès de la contalla. En el contrast resalten les condicions personals, tant en la vida real com en la imaginada — que és, diguem-ho, una altra manera de realitat —. En saber barallar adequadament temes i personatges ben construïts radica l'èxit, bona part de l'èxit de l'obra literària, en aquella part inoblidable de l'interès novel·lístic.

Per aquest cantó l'autor de les obres De la València Medieval no pot fracassar. En cada conte o novel·la breu hi ha més d'un personatge de creació — apart dels històrics que hi apareixen, veritables retrats ja coneguts per dades històriques — tots muntats amb

miscels; i ~~malvivis~~ ells, per damunt d'altres qua-
litats, i amb pell delicada i cor tendre elles, també per
damunt d'unes altres virtuts.

Dels dos grups - homes i dones - de personat-
ges amb els que tractem en llegir aquests volums no
sabríem dir quin és el més estudiat. Tots dos grups
són de gent que té la sensa ànima i el seu cor i el
seu cervell i geni i caràcter; i segons aquests compo-
nents obren en la vida. No veiem ni fantasmes,
ni ninots. Tots són gent de carn i ossos que
actuen com a homes i com a dones reals. La mà-
xima matissació temperamental està, però, en les
dones: les set fadrines de la novel·la Penyarro-
ja i Vallibona estan diferenciades, l'una de
l'altra, per molt fines, delicades i escasses dife-
rències; però, cadascuna de les tal's joves té la
sensa personalitat definida i exacta per al que
han de pensar i dir i fer.

Amb aquests set tipus de dona es ~~pot~~
poden bastir set altres novel·les. I és que l'autor
no s'esgota mai perquè la Vida no esgota tampoc
els tipus reals que pub·licava per ella.

Aquest simpàtic conjunt de set joves
montanyenques va acompanyat d'unes altres fi-
gures femenines cadascuna amb psicologia dife-

rent. Estudiar-les totes fóra impropí d'aquest ⁶¹
assaig que no tracta sinó de roturar temes; però
fóra també impossible de deixar de presentar,
a més de les primeres figures, les protagonistes
d'algunes novel·les breus, les que resten en un
destacat segon terme, tals Marieta la de Ga
caixa de l'ansquer i Vicenteta, la de 'El geni
ens acompanya fins la mort. Ga primera és re-
signada. Guan son pare, el ric notari ciutadà, mata
l'amant de Marieta, aquesta enmudix plena de dol
i de resignació. Ha estat apossada per a les relacions
amoroses; però davant la punició paterna i el man-
ament irat del pare, calla i va al convent per purgar-
en l'oració i el cilici el seu pecat d'amor. Ga seg-
ua, Vicenteta, és filla d'una casa honorable i el
devallament de la qual la porta a viure a l'hor-
ta, a la partida de Goternes, des d'on cada dia
ven la ciutat; no renuncia mai al retorn a la
casa de València i és que trempa, amb el seu seny
i amb el seu quic per la vida, el caràcter de l'es-
timat qui, a la fi triomfador, la retornarà a la
casa pairal.

Després caldria estudiar llargament
Na Tolanda, la intrigadora de la Cort, i Na Carre-
ga de Vilaraquí, l'amant del Rei. Guina parella

de dones). Figura de creació la primera i figura històrica la segona són semblants perquè l'aristocràcia, la noblesa, la Cort crea o afaïçonava ànimes semblants que volent o sense voler actuen en política cortesana i la intriga és necessària com és imprescindible que certs ambients malsans siguin propicis per a arrossegar per la brutícia de les males llengües honres i virtuts, possibles actes plens d'innocència o d'ingènua des preocupació.

Al costat d'elles troba el llegidor dels contes de don Marnel, dues altres figures femenines: Na Sabemina de Boil i Na Leonora de les 5 roses. Aquella es pui, fent-se mongeta, fa possible l'acció benefactora de l'Hospital dels Folls que funda el P. Gilabert Gofré i essent filla de la més alta noblesa valenciana té una fortitud d'ànim tan gran que rep contenta i resignada, riallera i estoica, la bofetada d'un canber, d'ofici vil, carnisser públic, tot per l'amor de Déu, tot per l'amor dels pobres malalts i folls del nou Hospital. I l'altra, Na Leonor, tan delicada, tan sensible, tan distingida; d'acaminar, envaonar i respirar subtils, resisteix amb esperit ferm però incomprés els dictats

de vanitosa, la calumniosa versió d'una feblesa⁽⁶³⁾
tan humana com perdurable quan és certa. En
el cas de Geunor de les 5 roses la calúnnia
mata la virtuosa dama que era tota mo-
dèstia, i la mata aquella mala llengua de
tots els temps, eterna, que ha maleït en
vers, quatre cents anys després, el nostre poeta
valencià Alameda i Vives, irònic i càustic.

}

Per a la nostra comprensió els personatges més dibuixats o construïts d'aquests volums són els homes. No és estrany, essent un home qui escriu. Aquesta diferència no es troba sols en aquests contes, ans a totes les literatures perquè els homes tenim pocs elements per a judicar les dones i per tant per a crear tipus femenins i això fins en els casos més feliços de la literatura mundial.

L'home, nosaltres els homes, coneixem poc les dones, no per culpa nostra, sino per culpa d'elles mateixes. Dir que l'ànima femenina és un misteri no és altra cosa que un tòpic massa refregat. No hi ha tal misteri; hi ha desconeixença i aquesta no s'ha atribuït més que a l'home. És que les dones han escrit poc sobre elles. Hom coneix molts Diaris Intims masculins, però pocs de femenins. ¿té l'home materials psicològics suficients per a produir personatges femenins d'una vitalitat tan real i forta com la d'un Hamlet, per exemple? Manquen moltes confessions femenines com les d'Aniel o les de Rousseau per a que puguem dir que coneixem les dones. No obstant, les "dones" de Gonzàlez Martí, com altre "dones" famoses en

altres literatures són ben reals, segons el realisme (65)
me que és possible captar l'home observador.

Al costat d'elles tenim els "homes" i els "homes" de Gonzàlez Martí i que són figures senceres pels quatre costats. Caldria insistir en l'estudi, aprofundir-lo i veure quins homes hi ha en:

Mestre Josep l'Espaser; Robert de Nol-la, el cuiner; Esteve, qui es ven per Amor; Llorens Rebollo; el notari de La canta de l'ansquer; Lambert d'Almagra, el d'Una al diable i una altra a Déu; Porrinet, el bufó; Terrasset, el pastor cobler; Gaspar de la Genyera, el de La cova dels diamants i Durisiet, el d'El geni ens acompanya fins la mort. Encara n'hi ha d'altres de pura creació però ens semblen prou significatius aquests, per a un nostre treball de literatura.

Aquest darrer, Durisiet, aventurer malgrat ell mateix, franc i simpàtic, agraït i resolt, desafia la mort, arrogant i valeros, i és l'heroi de la gesta que el transforma de treballador manual en Capità del Centenar de la Ploma.

Terrasset, el jove que tot dedicant-se a pasturar ovelles i corders crea cobles, artista pel seu natural, i que entra al servei de la capriciosa Na Carroça de Vilavaquut de qui s'eng

mora, és una figura simpàtica per la seva (66)
ingenunitat. Ignorant dels ardis i de les intrigues
de la Cort — i de la Cort del Rei En Joan I —
mor, suicidat, als braços de l' "enganyari", la
la girgola de la Blotgeta de l'Oli.

Porrinet, el bufó de Pere II, el del Punyalel,
home despert, ingenios, ocurrent que tenia la missió
de distraure el Rei amb humorades, parlaments
indiscrets i desvergonyits; però amb una fidelitat
cap al seu senyor semblant a ~~la d'un gos~~ la d'un gos.

Esteve, donzell formal, treballador, era
forat fins al sacrifici d'anar voluntari a la
guerra; senzill fins el punt de deixar-se enganyar
perquè el seu cor no coneix les malures.

Robert de Nol. la, el coc enamorat de la
cuina qui escriví un notable tractat de quisats;
embronador i sentencier, irònic i ocurrent que
que intervé en les festes reials com un artista
més dels que acollia Alfons III, el Magnànim.

Gambert d'Almagra, cant i avariciós,
home d'enginy per tal d'enriquir-se, sense cor
i sense consciència, traficant del segle XVé en
aquella València de la que conservem joies ar-
quitectòniques que ens honoren i que foren creades
per aquests esperits comercials que en tenien una

per a el cos i una altra per a l'esperit. (67

Però les dues figures masculines més
reeixides són, segurament, Misser Florens el de Gra
caixa de l'anoquer; Mestre Josep l'Espaser els dos
fets d'una sòlida peça cadascú, complets, íntegres,
sense cap manera de dubtes en l'obrar. Són dues
figures molt humanes, rectes, justicieres. L'adversitat
els prova i llurs actituds sempre són dignes. L'un
es retira al convent, lluny de la vida mundanal
on aquesta mundanal vida encara l'encalça.
Ell, l'antic espaser, fet de nervis i de músculs d'acer,
reacciona com a home del món i si la vida con-
ventual l'ha fet una mica místic aquest mateix
misticisme el porta a defensar el Sant Crist de
la Bona Mort i les seues joies amb una fúria
tota arberada, amb aquella mateixa ardor vital
que feu que travessara el cos de l'enemic cavaller
a l'entrada del seu obrador del carrer dels Ma-
nyans quan no era altre sino el popular i
estimat Mestre espaser.

I c'hi puc dir de l'altre personatge,
el notari Rebollo, puí té per a l'honor de
la seua casa un gest no altre que medieval?
Uingú, a la ciutat de València, més asenyat
que ell. També el més confiat, sencer i recte,

justicier i enèrgic; talentós i erudit; clar de (68)
concepte i noble de cor i compassiu. Així el
crea el novel·lista li així ha d'actuar en la
vida, en els daltabairas sentimentals que la seua
esposa primer i, després la seua afillada, han
de produir-li.

J l'home de lleis i crítica que sap perdo-
nar febleses de cors femenins, mata. Mata dues
vegades. Mata els homes que li roben l'honor. Elles,
les dones, moren de tristor però sense que misser
Glorens tinga un mot d'acritud per a elles. Els
assaltadors de l'honra de la noble casa pairal
caigueren al jardí de l'home just i sincer però
orfe d'amor. La seua fortuna, per acumpliment
testamentari, anà a parar a l'Hospital d'innocents
i folls desemparrats.

Misser Glorens de Rebollo és, al nostre
entendre, el personatge més recitit de tots els
personatges que fins ara ha creat la fecunda
imaginació d'aquest escriptor honra de les
lletres valencianes.

x x x

Fins ací, nosaltres, ara. No hem fet
 sinó desflorar uns dels diversos aspectes
 dels Contes del pla i de la muntanya per
 valorar-los. L'estudi complet es podrà fer
 — i s'haurà de fer, imprescindiblement — en
 editar-se el volum tercer ja anunciat. Per
 altra part, un estudi més ample es farà
 quan es publiqui la novel·la, també d'am-
 bient medieval, titulada "Sobre tot la fe",
 ja escrita totalment, que ens ha promès aquest
 excel·lentíssim escriptor que tant estimem:
 don Manuel González Martí, glòria de Valèn-
 cia.

He dit.

Carles Salvador

Ciutat de València, 4 gener 1949